

JURIJ A. VEDENIN, *SZKICE Z GEOGRAFII SZTUKI (OCZERKI PO GEOGRAFII IZKUSTWA)*, WYDAWNICTWO MINISTERSTWA KULTURY FEDERACJI ROSYJSKIEJ, S. PETERSBURG 1997, ss. 224

W 1997 r. wydano w Rosji w małym nakładzie (600 egz.) książkę podejmującą bardzo oryginalny temat – geografie sztuki. Autor tego innowacyjnego opracowania znany jest przeważnie ze swoich prac z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, kiedy wspólnie z W. S. Preobrażeńskim sformułował koncepcję terytorialnych systemów rekreacyjnych. Na początku lat dziewięćdziesiątych, J. Vedenin przeniósł się z Instytutu Geografii RAN w Moskwie do Instytutu Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Rosji, którego obecnie jest dyrektorem. Instytut ten zajmuje się nie tylko badaniami, ale również kształceniem kadry dla regionów, a szczególnie dla zarządzania obszarami chronionymi.

Pragnąc przedstawić strukturę pracy uważam za przydatne podanie tytułów jej podstawowych rozdziałów i podrozdziałów:

I. Sztuka jako element krajobrazu kulturowego.

1. Pojęcie krajobrazu kulturowego.

2. Rozmieszczenie sztuki i jej miejsce w krajobrazie kulturowym.

II. Cechy struktury przestrzennej sztuki.

1. Typy twórczości artystycznej i ich stosunek do krajobrazu kulturowego.

2. Sztuka tradycyjna niezawodowa (amatorska).

3. Sztuka tradycyjna zawodowa.

4. Sztuka niekonwencjonalna (nietradycyjna):

a) stosowana,

b) aksjologiczna (na potrzeby wewnętrzne autorów, niestosowana).

III. Rola innowacji i tradycji w kształtowaniu struktury przestrzennej sztuki.

1. Sztuka a procesy rozwoju krajobrazu kulturowego.

2. Rola innowacji w kształtowaniu terytorialnych wspólnot sztuki.

3. Wpływ tradycji na kształtowanie terytorialnych zespołów sztuki.

4. Zróżnicowania regionalne w kształtowaniu wspólnot (zespołów) terytorialnych sztuki.

IV. Główne czynniki kształtowania terytorialnych wspólnot i kompleksów sztuki.

1. Czynniki przyrodnicze.

2. Czynniki społeczno-kulturowe.

V. Doświadczenia geograficznej analizy sztuki.

1. Przestrzeń w rosyjskiej poezji.

2. Analiza zróżnicowania terytorialnego architektury Rosji w pierwszej połowie XVIII w.

3. Powstanie centrów sztuk pięknych w Rosji i ich wpływ na rozwój krajobrazu kulturowego:

a) krajobraz kulturowy Rusi do końca XVII w.,

- b) krajobraz kulturowy Rosji pierwszej połowy XVIII w.,
- c) krajobraz kulturowy końca XVIII i początku XIX w.,
- d) krajobraz kulturowy środka XIX i początku XX w.,

VI. Problemy kształtowania krajobrazu kulturowego i geografii sztuki.

1. Współczesne i perspektywiczne problemy rozwoju krajobrazu kulturowego.
2. Proces tworzenia krajobrazów a sztuka.
3. Stosunek sztuki do innych procesów krajobrazotwórczych.
4. Ekologia sztuki.

Spis literatury obejmuje 151 pozycji, większość w języku rosyjskim w tym kilkanaście prac przetłumaczonych z angielskiego i francuskiego.

Autor stawia sobie za cel zbadanie możliwości podejścia geograficznego do wyjaśniania współzależności między sztuką a środowiskiem, dotąd nie traktowanych całościowo. Vedenin udowadnia swoją tezę posługując się m.in. następującymi argumentami:

- geografia zawsze interesowała się obiektami sztuki w konkretnej przestrzeni; cała historia geografii uczy nas, że przejawy sztuki są jedną z charakterystycznych cech przestrzeni społeczno-ekonomicznej;

- sztuka, jak i inne sfery ludzkiej działalności, odznacza się nierównomiernym rozmieszczeniem;

- wszystkie formy sztuki odznaczają się specyficznym wymiarem przestrzennym („swoją geografiją”), są one bowiem w różny sposób uzależnione od środowiska przyrodniczego i społecznego;

- związki sztuki z przyrodą nie są zawsze jednoznaczne, ale zawsze są logiczne, podlegające pewnym regułom; autor pisze, że przestrzeń ziemską organizuje kulturę, ze swej strony kultura organizuje przestrzeń (uważam to stwierdzenie za truizm, który może być niebezpiecznie upraszczany do deterministycznych interpretacji – M. B.);

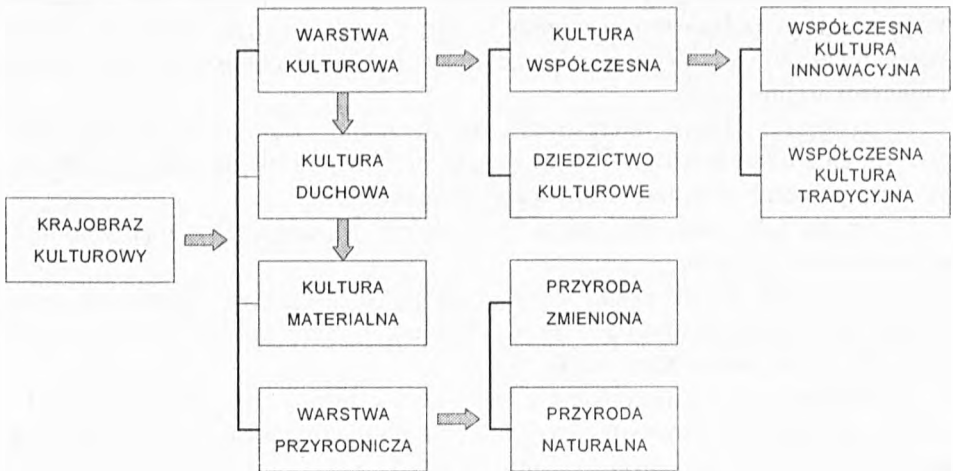
- związki sztuki z przestrzenią mogą być badane w ramach całokształtu kultury, ale również samodzielnie, bo sztuka zajmuje w każdym momencie określone miejsce w przestrzeni fizycznej; ona się przemieszcza, jej zasięg się rozszerza lub kurczy, wchodzi w różne zależności i związki z innymi miejscowymi elementami krajobrazów naturalnych i kulturowych;

- związki sztuki z przestrzenią są dynamiczne w czasie i przestrzeni; ogólnie podlegają one prawidłowościom rozprzestrzeniania się fal innowacyjnych – chciałbym tu dodać, że również i barier przeszkadzających dyfuzji wzorców sztuki, bo kultura i sztuka mogą mieć także charakter bardzo konserwatywny (M. B.).

Zdaniem autora omawianej pracy prawidłowości charakteryzujące procesy lokalizacji i zmiany czasowo-przestrzenne przejawów sztuki, a także ich uzależnienia od szeroko pojętego środowiska stanowią **przedmiot geografii sztuki**.

Przedstawiana publikacja jest *novum* w literaturze rosyjskiej i jedną z wielu prac w skali światowej, które legitymują geografję jako naukę ważną dla

rozumienia sztuki. Praca jest bardzo dobrze osadzona metodologicznie, bowiem autor punktem wyjścia i zarazem płaszczyzną odniesienia analizy przejawów sztuki czyni **krajobraz kulturowy**, którego aparat pojęciowy jest dobrze rozwinięty w geografii człowieka. Obejmuje on elementy środowiska naturalnego mało zmienione lub zantropogenizowane, a także elementy stworzone przez człowieka. Vedenin korzysta z teoretycznych założeń krajobrazu kulturowego prezentowanych w klasycznych pracach T. de Chardena, O. Sauera, M. Jonesa, Huxley'a, Wernadskiego, Florenskiego i innych. Strukturę pionową krajobrazu kulturowego w rozumieniu Vedenina przedstawia załączony schemat:

Oprócz paradygmatu krajobrazu kulturowego przedstawiana publikacja opiera się na **podejściu historycznym** do powstania i terytorialnych zmian zasięgu różnych typów i przejawów sztuki. Poza nielicznymi wyjątkami, dzieła sztuki nie są dane na zawsze i nie tylko że zmieniają się ich miejsca i zasięgi, ale przede wszystkim ulega zmianom ich interpretacja, zmieniają się kanony postrzegania piękna.

Wartość merytoryczną pracy niewątpliwie bardzo podnosi duże rozeznanie i własne badania jej autora prowadzone nad oryginalnymi cechami i rozmieszczeniem sztuki w Rosji. Szczególną uwagę autor zwraca na zależności sztuki od otoczenia materialnego w konkretnym środowisku przyrodniczym. W warunkach krajobrazów mocno przez człowieka zmienionych, sztuka pozwala na odwołanie (i nawet stylizowane upiększenie) brakujących elementów natury.

Podając wyróżnione przez Jonesa siedem typów pojmowania krajobrazu kulturowego Vedenin uważa, że najlepiej oddaje ich treść i zarazem łączy koncepcja **noosfery** Wernadskiego. Dalej autor określa krajobraz kulturowy jako „całościową i przestrzennie zlokalizowaną jedność zjawisk przyrodniczych,

technicznych i społeczno-ekonomicznych, która powstała wskutek sprzężonego oddziaływania procesów przyrodniczych, artystyczno-intelektualnych oraz powszedniej działalności ludzkiej celem zabezpieczenia bytu i potrzeb społecznych”.

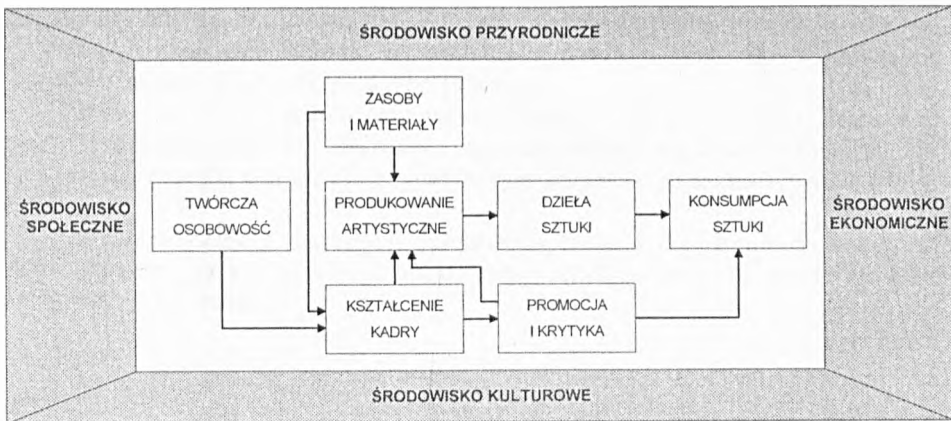
Za Huxley'em Vedenin przyjmuje podział kultury na mentyfakty (religia, język, folklor, tradycje ludowe, itd), socjofakty (więzy między ludźmi – np. rodzina, struktura wieku i płci, wychowania dzieci i kształcenie, ustrój polityczny) oraz artefakty (ilustrujące związki ludzi z materialnym otoczeniem, narzędzia pracy, dom, odzież itd.), podkreślając ich nierozzerwalność w otaczającej nas rzeczywistości.

Autor wprowadza pojęcie przestrzennego kompleksu kulturowo-przyrodniczego, rozumiejąc przez nie zbiorowość wzajemnie uzupełniających się wspólnot kultury i przyrody, charakteryzującą się pionową morfostrukturą, obecnością intensywnego przenikania w ich nawarstwianiu oraz powiązaniem genetycznymi i terytorialnymi (poziomymi).

Wiodącą rolę w tworzeniu krajobrazów kulturowych posiadają centra i środowiska potencjału intelektualnego, takie jak miasta, uniwersytety, klasztory, muzea, wsie z zachowanymi tradycjami itd.

Poszczególne typy, style i formy sztuki są kojarzone we wspólnotach terytorialnych i w ten sposób powstają **terytorialne kompleksy sztuki**.

Powstanie dzieła sztuki ilustruje załączony schemat:

Autor recenzowanej pracy zdaje sobie sprawę, że tworzenie sztuki i jej współdziałania w przestrzeni w dużym stopniu są uzależnione od jej odbioru społecznego, od „konsumpcji” sztuki, od popytu na jej dzieła, wpływu i krytycznej oceny. Niestety, ta strona „marketingowa” sztuki została przez autora zasygnalizowana tylko deklaratorywnie. Może jednak dobrze się stało, że ten zbyt

mało zbadany kierunek (jeśli idzie o geografie – wręcz dziewiczy) nie został rozwinięty w omawianej pracy, mogło by to bowiem zmniejszyć jej integralność i charakter empiryczny będący mocnym punktem książki J. Vedenina.

Prof. dr hab. Marin Baczarow
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
6 sierpnia 1998 r.